
Comparative Narratology of Noor-E-Mohammadi (Light of Muhammad) in History of Sistan and Tabashir Al-Hikma

Zahra Nasiri, Ph.D. Candidate of Persian language and literature,
Islamic Azad University of Firuzabad, Iran

Saeed Qashqaei; Assistant Professor, Department of Persian Language
and Literature, Islamic Azad University of Fasa, Iran*

Ahmad Tahan; Assistant Professor, Department of Persian Language
and Literature, Islamic Azad University of Firuzabad, Iran

---

1. Introduction

Tabashir Al-Hikma is one of the remarkable literary works of the Qajar period, which was written with an approach toward simplification and literary return. One of the crucial topics of Tabashir al-Hikma is the narration of the concept of Noor-e-Mohammadi (Light of Muhammad), and all the miraculous events about it. Seemingly the author has been particularly attentive to the event of the birth of Mohammad Mustafa (PBUH) from the book "History of Sistan". Analyzing the History of Sistan as one of the pioneer texts of Farsi prose that has narrated Noor-e-Mohammadi, along with examining Tabashir al-Hikma which is one of the latest books to deal with this matter, and comparing these two works is clearly of great importance. Such comparison can relate and integrate a thousand years of Persian literature from the perspective of narrating extraordinary phenomena. Using narrative perspectives, this study intends to review the linguistic potentialities and narrative techniques of these two books. This article can help to promote historiography, mysticism and the creation of magical realism stories in Farsi. Hence, doing so seems necessary.

---

* Corresponding author.

E-mail: s.Ghashghaei@iaufasa.ir.

Date received: 30/08/2021

DOI: 10.22103/JLL.2022.18143.2936

Pages: 223-247

Date accepted: 18/12/2021

2. Methodology

In majority of historical-mystical books left from the ancient period of Farsi language, the narration of miraculous events is one of the most frequent topics that are hard for the audience to believe. The History of Sistan and Tabashir al-Hikma, as two historical and mystical works, are no exception. These two works are linked due to the common theme of Noor-e-Mohammadi. Now, the point is: how did the History of Sistan, as the earliest text of Farsi prose that has narrated Noor-e-Mohammadi, use narrative techniques to make the wonders of the life of the Holy Prophet (PBUH) believable? How did the author of Tabashir al-Hikma, which was influenced by the History of Sistan, narrate the wonders of the life of the Prophet (PBUH)? In order to find a suitable answer, this study has compared the narration of the concept of Noor-e-Mohammadi in these two works by using a descriptive-analytical method and by emphasizing the theories of narratology.

3. Discussion

The birth of Mohammad Mustafa (PBUH) is the common theme that is repeated in History of Sistan and Tabashir al-Hikma a thousand years apart. Both books show of a miraculous blend of reality and astonishment. Features such as: poetic language, brevity, appropriate narrative language, proper use of figures of speech, accurate and consistent descriptions, nested sentences that create melodic prose, rhythm and music of the language, proper syntax, skillful selection and arrangement of the words, etc., have aided the authors to create literary pleasure and to make the wonders believable while conveying the meaning. In what follows, we iterate the factors that have led to the credibility of the miracles of the birth of the Prophet of Islam (PBUH), in order to identify the similarities and differences between the narrative languages of these two works.

3- 1- Using trusted religious figures for narration: The narration of Noor-e-Mohammadi in these two works begins with a reference to a trusted historian. And after mentioning several implausible phenomena, they once more mention another one of the well-known narrators of the hadith who is trusted by the audience. Accordingly, these citations are to improve the verisimilitude of the History of Sistan and Tabashir al-Hikma.

3-2- Using various sources of narration to make such amazing facts believable: In addition to referring to a reliable source, the presence of historical figures and real people in the story, such as: Amina, Abd al-Muttalib, the daughters of Abd Manaf, Muhammad (PBUH) himself and others could make the fact even more credible. In the History of Sistan, when the audience are confronting all those implausible phenomena, hearing about them from people such as: Ibn Abbas and Abd al-Muttalib might just render them more believable. In the History of Sistan, eleven people have narrated the miracles of the birth of the Prophet of Islam (PBUH). The anonymous author of this book has splendidly validated the miraculous events of the birth of the Prophet Muhammad (PBUH) and embellished and strengthen the structural coherence of the book by frequent and skillful shifting of the narrators of the story. This narrative technique has yet been ignored in Tabashir al-Hikma.

3-3. Render implausible facts believable through the narrative focus: The narrative focus of the birth of Mustafa (PBUH) intricately, serves to improve the verisimilitude. The narration of this ancient work has been artistically developed in such ways to render the virtues and implausible facts believable while generating charm and polyphony. The story begins with the omniscient narrator. Or in the words of Gerard Genette, without a focal radius. In this type of narrative, the narrator has an awareness and mastery over the characters and the atmosphere of the story. This feature is also seen in Tabashir al-Hikma. Sometimes writers change the narrator in order to set a scene and to engage the audience with the story. and the story changes from a holistic perspective to a third-person narrator. In this case, the narrator is not a part of the story. Rather, it tells the story from a neutral perspective. Genette calls this type of narrative a heterogeneous representation that produces short sentences from the outer focal radius and, by accelerating prose and a creating a faster rhythm, speeds up the reading of the audience so as not to give him a chance to doubt and to make him believe the implausible.

3-4- Using accurate descriptions of religious places, people, etc. to make implausible facts believable: Meticulous description of

---

Amina House, strange birds that fly around that house, description of Abd al-Muttalib's surprised face while attending: prostrating of the Ka'bah, disfiguring the idols and such, by mentioning all the details, arises from this attitude toward language that makes the strange and extraordinary event of the holy birth of Muhammad, believable. The detailed descriptions of a magical phenomenon through language, where adverbs play an important role, lead to the rationale of believability. Applying adverbs and adjectives for meticulous descriptions is more salient and diverse in the History of Sistan compared to Tabashir al-Hikma.

3-5. Adopting the right tone in the narration of extraordinary events: One of the important terms that differentiate the narration of Noor-e-Mohammadi in the History of Sistan and Tabashir al-Hikma is the application of tone and its functions. A comparative study of these two works indicates that the anonymous author of the History of Sistan has mastered the artistic function of tone and has benefited from different tones according to the moods and attitudes of the characters. This expertise has caused the reader to travel through time and to feel the atmosphere of the story by reading about the birth of Mohammad Mustafa, and to rejoice and mourn with the characters around the Holy Prophet (PBUH). There is no trace of such narrative technique in Tabashir al-Hikma.

3-6. Using villains to make implausible facts believable: frequent use of villains in narrating the miracles of the Prophet in both books is remarkable whereas rendering the events more believable. Witch with a cane, priests, Iblis, Hobal, and some Qurayshi people are anti-heroes who express or observe such extraordinary phenomena. The instance used in the History of Sistan and Tabashir al-Hikma are somewhat similar and are equally effective in narrating astounding events.

3-7. Employing dialogue to recount a narrative story: When it comes to miracle and supernatural phenomena, history may depart from reality and the credibility of historical events may be distorted. Dialogue can be a suitable tool to imply the legitimacy of historical stories. Amina's dialogue with the angels, Amina's dialogue with,

---

Abd al-Muttalib, Halimah's dialogue with the pebbles, Abd al-Muttalib's dialogue with the heavenly men, and Muhammad's dialogue with the heavenly men are some interesting dialogues of this historical story as mentioned in both *History of Sistan* and *Tabashir al-Hikma*. Such examples are indication of the crucial impacts of dialogue on improving the elegance and believability of the wonders of the story regarding the Prophet's birth. One of the reasons for this dramatic credibility is the liveliness and dynamism of events through the dialogues among the characters.

4. Conclusion

After a thorough comparative study of the *History of Sistan* and *Tabashir al-Hikma* from the narratological point of view, the following results were obtained: short sentences, appropriate word choices, accelerated rhythm, pleasant linguistic music, accurate descriptions, syntactic displacement, characterization, and use of religious mythology and religious places are all well exploited by the author of *History of Sistan*, notably within the narration of Mustafa's birth. The anonymous author of the *History of Sistan*, by mastering the language, has used it to serve astonishing facts, in fact a major part of the rhetorical-communicative function of this work is a result of his complex narrative techniques and linguistic power. The author by diversifying the narrative language, benefiting from dramatic narrative, constant changes in the focus of the narrative, utilizing authentic and trusted historical and religious characters, applying the narrative language of the main characters with a first-person perspective, adopting the anti-hero narrative perspective, the sacred voices, diversifying in the narrative aspect to create an emotional language, and finally by employing the element of dialogue; was able to significantly improve the elegance, artistic value and verisimilitude of the story of Mustafa's birth (PBUH).

Tabashir al-Hikma was written at a time when Iranian society was experiencing an era of return to the literary past (literary restoration) and simplification. It seems that this general approach has led the author of *Tabashir al-Hikma* to be influenced by the books of Islamic history, including the *History of Sistan*, and the author has written this book by combining the literary terms and traditions of different eras. Although the author of *Tabashir al-Hikma*, while being

influenced by the History of Sistan, has adopted some narrative techniques, such as: citing trusted narrators, narrating wonders through the villain's words, shifting the narrative focus, using sacred voices, accurate citing of the date of extraordinary events during the life of the Prophet (PBUH), accurate characterization of historical figures, use of narration by trusted narrators, accurate description of places and the events of the Prophet's (PBUH) life, and employing the element of dialogue; but he has not realized the essence of the narrative language of History of Sistan. Hence, there is a significant difference in the narration of these two works.

Keywords: Morsal prose, Exterior of the language, Aesthetics, Literary potentialities.

References [in Persian]:

- Ahmadi, B. (2011). *Sakhtare Tavil Va Matn (The Text-structure and Textual Interpretation)*. 14th ed. Tehran: Markaz.
- Anonymous. (1987). *Tāriq-e Sistān*. ed. Moḥammad-Taḳī Bahār. 2nd ed. Tehran: Padide-ye Khavar.
- Asadollahi, Kh. (2014). The narrative of Sepehri's address system based on Genet's view (Ravayat Shenasi- Manzome- Sepehri ba didgahe- Genet). *Journal of Poetry Research*. Shiraz University. The sixth year. N.4. Pp. 1-22.
- Bahar, M. (2002). *Sabk Shenāsi (The Development of Persian Language)*. 2nd ed. Tehran: Zavvar.
- Golshiri, A. (2007). *Gabriel Garcia Marquez (Gābrīl Gārcia Mārkez)*. Tehran: Negah.
- Green, K. and J. Leihan. (2004). in *Theory of Literary Theory and Translation (Dars-Nmey-e Nazariye Va Nazariye-e Adabi)*. Tr. By: Leila Bahrani Mohammadi et. al. Tehran: Rooz-negar.
- Hagh shenas, A. M. (2004). The Three Manifestations of one Art: Verse, prose, and poetry in Literature. *Quarterly Journal of Literary studies*. Vol.1. No. 1. Pp.71-92.
- Hagh shenas, A. M. (2009). *Literary and linguistic articles*. Tehran: Niloofar.
- Khazaeifar, A. (2005). Magical realism in Tazkerat al-Awliya. *Letter of the Academy (Name- Farhangestan)*. No. 4. Pp. 1-7.

- Mir Sadeghi, J. (2001). *Story Elements (Anasere- Dastan)*. 14th Ed. Tehran: Qoqnoos.
- Musharraf, M. (2006). *Literary Criticism (šive-Nāme-e Naqd-e Adabi)*. Tehran: Sokhan.
- okhovvat, A. (2010). *Grammar of the story (Dastoor Zaban- Dastan)*. Tehran: Sadra Publishing.
- Safavi, C. (2011). *From linguistics to literature (Az Zaban-šenāsi Be Adabiyāt)*. Volume 2. Edition 3. Tehran: Sūrey-e Mehr.
- Sedaghat Kish, J. (2006). *Mystics and Sufis of Persia (Arefan va Sufiyane- Shiraz)*. Collection of Mysticism Articles: A Bridge Between Cultures, in honor of Professor Anne Marie Schimmel. By Shahram Yousefi, Tehran: Humanities Research Institute.
- Shafaei, A. (1994). *Scientific foundations of Persian grammar*. First Edition. Tehran: Novin Publications.
- Shafiei-e Kadkani, M. R. (2013). *The Language of Poetry in Sofia Prose (Zabān-e še'r dar Nasr-e Sofīye)*. Tehran: Sokhan.
- Shamisa, C. (2008). *Prose stylistics*. Tehran: Mitra.
- Shirazi, M. (1983). *Tabashir al-Hekme*. Shiraz: Khaneghah Ahmadi Publications Shiraz.
- Zeiss, A. (1981). *Foundations of Scientific Art (Pāyehāy-e Honar-šenāsi)*. Tr.By: M. Peyvand. Tehran :?

نشریه نثر پژوهی ادب فارسی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال ۲۴، دوره جدید، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

روایت‌شناسی تطبیقی نور محمدی در تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه (علمی - پژوهشی) *

زهرا نصیری^۱، دکتر سعید قشقایی^۲، دکتر احمد طحان^۳

چکیده

یکی از کتاب‌های قابل توجه دوره قاجار طباشیرالحکمه میرزا ابوالقاسم حسینی شریفی ذهبی شیرازی است که با رویکرد بازگشت ادبی و ساده‌نویسی خلق شده. هرچند این اثر یک متن عرفانی به حساب می‌آید، اما در بخش روایت نور محمدی با تاریخ سیستان موضوع مشترکی دارد و به نظر می‌رسد که تحت تأثیر آن نوشته شده است. از این رو، مطالعه تطبیقی آن با تاریخ سیستان روش مناسبی برای شناخت این اثر است. در تاریخ سیستان داستانی مولود مصطفی (ص) مملو از وقایع شگفت‌انگیز است که با تکنیک‌های روایی باورپذیر شده‌اند. آیا نویسنده طباشیرالحکمه توانسته از تکنیک‌های روایی برای باورپذیر کردن وقایع شگفت‌انگیز بهره ببرد؟ این مقاله برای یافتن پاسخ مناسب به روش توصیفی-تحلیلی و با تأکید بر نظریه‌های روایت‌شناسی، نور محمدی را در این دو اثر مقایسه کرده است. نتایج نشان می‌دهد، نویسنده تاریخ سیستان با تنوع بخشیدن به زبان روایی، بهره‌مندی از روایت نقلی و نمایشی، تغییر مدام کانون روایت، استفاده از شخصیت‌های موثق تاریخی، بهره‌مندی از زبان روایی شخصیت‌های زمان پیامبر (ص) با دیدگاه اول شخص، استفاده از دیدگاه روایی ضد قهرمان، صداهای قدسی، تنوع در وجه روایی برای ایجاد زبان عاطفی، گفت‌وگو و... توانسته داستانی مولود مصطفی (ص) را باورپذیر نماید. هرچند

* تاریخ ارسال مقاله : ۱۴۰۰/۰۶/۰۸

تاریخ پذیرش نهایی مقاله : ۱۴۰۰/۰۹/۲۷

۱- دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد فیروزآباد، دانشگاه آزاد اسلامی، فیروزآباد، ایران.

۲- استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد فسا، دانشگاه آزاد اسلامی، فسا، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: s.Ghashghaei@iaufasa.ir.

۳- استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد فیروزآباد، دانشگاه آزاد اسلامی، فیروزآباد، ایران.

DOI: 10.22103/JLL.2022.18143.2936

صفحات: ۲۴۷-۲۲۳

نویسنده طباشیرالحکمه نیز تحت تأثیر تاریخ سیستان از راویان مورد وثوق، روایت شگفتی‌ها از زبان ضد قهرمان، تنوع بخشی در کانون روایت، استفاده از صداهاى قدسی، ذکر تاریخ دقیق رخدادهای شگفت‌انگیز، شخصیت‌پردازی دقیق افراد تاریخی مانند: آمنه، عبدالمطلب و...، استفاده از روایتگری راویان مورد وثوقی مانند: علامه مجلسی، ابومعشر، علمای معزز دینی و...، توصیف دقیق مکان‌های تاریخی، بیان دقیق زمان روی‌دادن حوادث و... بهره برده اما نتوانسته به گوهراصیل زبان تاریخ سیستان از جمله: ساختار جمله‌ها، ایجاز، لحن مناسب، آهنگ و سرعت نثر، نوع استفاده از حروف، قید و... پی ببرد. از این‌رو، تفاوت معناداری در زبان‌روایی آنها به چشم می‌خورد.

واژه‌های کلیدی: تاریخ سیستان، طباشیرالحکمه، روایت‌شناسی، واقعیت‌های شگفت‌انگیز، نور محمدی.

۱- مقدمه

اغلب متون نثر دوره قاجار محصول رویکرد نویسندگان این دوره به ساده‌نویسی، بازگشت ادبی و نزدیک شدن به معیارهای جهانی ادبیات است. کتاب طباشیرالحکمه یکی از آثار قابل توجه این دوره است که با رویکرد به ساده‌نویسی و بازگشت ادبی نوشته شده است. یکی از موضوعات مهم طباشیرالحکمه روایت نور محمدی است که سرشار از وقایع شگفت‌انگیز است. به نظر می‌رسد، نویسنده این اثر به داستان مولود محمد مصطفی (ص) از تاریخ سیستان توجه ویژه‌ای داشته است. «آشنایی اهل فضل با این کتب قدیمی بعد از گذشت مدتی در دوره قاجار باعث توجه مردم به شعر و نثر قدیم گردید و باب تبع در ادبیات قدیم گشوده شد» (شمیسا، ۱۳۷۸: ۲۳۷). از آنجایی که تاریخ سیستان یکی از قدیمی‌ترین متون نثر فارسی است که نور محمدی را روایت کرده و از طرفی کتاب طباشیرالحکمه جزء آخرین آثاری است که به این موضوع پرداخته، مقایسه این دو اثر اهمیت زیادی پیدا می‌کند.

تاریخ سیستان در دوره‌ای نوشته شده که اسلام تازه به سرزمین خراسان رسیده بود و باور بسیاری از اتفاقات شگفت‌انگیز برای مردم تازه مسلمان شده سخت و دشوار بود. از این‌رو روایت وقایع شگفت‌انگیز شکردهای خاصی را می‌طلبد. در دوره‌ای که طباشیرالحکمه نیز نوشته شده، مخاطبان آن با دنیای علم‌زده غرب تازه آشنا شده بودند و به رخدادهای

شگفت‌انگیز مذهبی با دیده تردید می‌نگریستند. از این‌رو، روایت نور محمدی به هنر روایی خاصی نیاز داشت. آیا نویسندگان تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه برای ایجاد باورپذیری در مخاطبان از شگردهای روایی بهره برده‌اند؟ این مقاله با استفاده از دیدگاه‌های روایتگری قصد دارد، هنر زبانی و تکنیک‌های روایتگری این دو کتاب را بازخوانی کند. این مقاله می‌تواند به ارتقای تاریخ‌نویسی، عارفانه‌نویسی و داستان‌های رئالیسم‌جادویی در زبان فارسی کمک نماید؛ از این‌رو، انجام آن ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۱- بیان مسئله

در اغلب آثار تاریخی، عرفانی بازمانده از دوره‌های کهن زبان فارسی، روایت وقایع شگفت‌انگیز یکی از موضوعات پربسامد است که باور آنها برای مخاطبان سخت و دشوار است. کتاب‌های تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه نیز به عنوان دو اثر تاریخی و عرفانی از این قاعده مستثنی نیستند. این دو اثر به دلیل پرداختن به موضوع مشترک نورمحمدی با هم پیوند خورده‌اند. حال، مسئله این است؛ تاریخ سیستان به عنوان قدیمی‌ترین اثر زبان فارسی در روایت نورمحمدی چگونه از تکنیک‌های روایی بهره برده تا شگفتی‌های زندگی حضرت رسول(ص) باورپذیر کند؟ کتاب طباشیرالحکمه که تحت تأثیر تاریخ سیستان به روایت شگفتی‌های زندگی پیامبر(ص) پرداخته، چگونه عمل کرده است؟

۱-۲- پیشینه تحقیق

بهار در مقدمه عالمانه خود بر تصحیح تاریخ سیستان (۱۳۶۶) با استخراج واژه‌های کهن و عربی سعی کرده، ویژگی‌های زبانی این کتاب را شناسایی کند. وی در سبک‌شناسی نشر مهم‌ترین مختصات زبانی تاریخ سیستان را ایجاز و سادگی، عدم بهره‌مندی از مترادفات، کوتاهی جملات، استفاده از واژه‌های فارسی، نزدیکی به زبان گفتار می‌داند. در مجلات تاریخ و جغرافیا برات ده‌مرد با مقاله «نگاهی به سبک تاریخ‌نگاری تاریخ سیستان» (۱۳۸۹) به روش‌های تاریخ‌نگاری آن توجه کرده‌است. محمد ثابت کتاب‌شناسی تاریخ سیستان (۱۳۹۰) را نوشت. سید محمد علوی مقدم در مجله حافظ مقاله «نکته‌ای از تاریخ سیستان و اولین شعر فارسی» (۱۳۸۶) را نوشته و شعرهای تاریخ سیستان را تحلیل کرده‌است.

«بازخوانی بلاغتِ «واو آغازین» در نثر مرسل با تأکید بر قطب مجازی زبان» (۱۳۹۸) مقاله دیگری است که عفت نقابی و محسن وثاقتی جلال در مجله نثر پژوهی کرمان منتشر کرده و در آن به نقش واو آغاز جمله در زیبایی شناسی زبان تاریخ سیستان و دیگر آثار نثر مرسل پرداخته‌اند.

درباره طباشیرالحکمه تاکنون مقاله و کتاب مستقلی نوشته نشده است. کتاب ادبیات ایران در دوره قاجار به قلم مهوش واحد دوست (۱۳۹۶) به صورت گذرا به کتاب طباشیرالحکمه اشاره کرده و آن را یک اثر عرفانی در دوره قاجار معرفی کرده است. بزرگان شیراز کتابی است که رحمت الله مهران (۱۳۸۴) به کمک انجمن انتشارات آثار ملی در تهران منتشر کرده و در آن به صورت جداگانه به معرفی نویسنده طباشیرالحکمه پرداخته و وی را از عارفان دوران ساز مکتب عرفانی شیراز معرفی کرده است. محمد تقی میر نیز کتابی با عنوان: بزرگان نامی فارس (۱۳۶۸) با مساعدت انتشارات دانشگاه شیراز منتشر کرده و ضمن معرفی مفصل ابوالقاسم ذهبی شیرازی، درباره طباشیرالحکمه نیز توضیحات مختصری آورده است. مقاله «بازنگری در عرفان قاجار» (۱۳۹۰) را محمد ابراهیم ایرج‌پور نوشته و تنها از طباشیرالحکمه به عنوان یکی از آثار راز شیرازی نام برده است. محمد رضا حاج آقا بابایی مقاله «طبقه‌بندی و بررسی نثر متون عرفانی - فلسفی عصر قاجار» (۱۳۸۷) را نوشته و طباشیرالحکمه را در حوزه نثر عرفانی طبقه‌بندی نموده و بلافاصله از آن عبور کرده است. در مقاله «عارفان و صوفیان فارس» (۱۳۸۵) به قلم جمشید صداقت کیش توضیحات مختصری درباره موضوعات عرفانی طباشیرالحکمه آمده است. این مقاله تنها نوشته‌ای است، که بر اهمیت تبیین نور محمدی و موضوع ولایت در آثار راز شیرازی اشاره کرده است. همان طوری که مشاهده می‌شود، بهار در معرفی تاریخ سیستان زحمات زیادی کشیده. به همین دلیل این اثر برای علاقمندان به تاریخ و ادبیات شناخته شده‌تر از طباشیرالحکمه است. پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که درباره طباشیرالحکمه هیچ اثر پژوهشی مستقلی نوشته نشده است. به همین دلیل هیچ نویسنده‌ای به تشابه روایت نور محمدی در دو اثر تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه توجه نکرده است. از آنجایی که این مقاله به مقایسه زبان روایی این دو اثر پرداخته، کاری تازه و خاص به نظر می‌رسد. نویسندگان مقاله تلاش

می‌کنند، با بررسی زبانِ روایی این دو کتاب، شگردها و تکنیک‌های روایی آنها را برای باورپذیر کردن رخداد‌های شگفت‌انگیز زندگی حضرت محمد (ص) نشان دهند.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

زبان فارسی معاصر در سیر تکاملی خود، به ساده‌نویسی روی آورده است. بنا به نظر بزرگان ادب فارسی، تاریخ سیستان از این حیث یکی از درخشان‌ترین آثاری است که از قرون اولیهٔ زبان فارسی به یادگار مانده و نویسندهٔ طباشیرالحکمه با زیرکی در روایت نور محمدی از آن تأثیر پذیرفته است. مطالعهٔ تطبیقی این دو اثر می‌تواند علاوه بر شناسایی راز هنری زبان تاریخ سیستان و بهره‌برداری از آن در خلق آثار هنری جدید، کتاب طباشیرالحکمه راز شیراز را نیز به جامعهٔ ادبی ایران معرفی کند.

۲- بحث

۲-۱- تاریخ سیستان و روایت نورمحمدی (ص)

تاریخ سیستان مروارید درخشانی است که در میان کتب نثر مرسل دورهٔ سامانی می‌درخشد. زبان فاخر آن با روایتگری دگرگونه بر جذابیت این کتاب افزوده است. تاریخ سیستان از دو بخش تشکیل شده، بخش اول آن بسیار قدیمی و قوی است. در این بخش، نویسنده تاریخ اسلام و ایران را تا اواسط قرن پنجم، دورهٔ سلجوقیان، به زیبایی هر چه تمام‌تر به تصویر کشیده است و با بر تخت نشستن طغرل اول تمام می‌شود. بخش دوم کتاب که از سال چهارصد و چهل و پنج آغاز می‌شود و تا هفت صد و بیست و پنج ادامه می‌یابد؛ سبکی دگرگونه دارد. بهار می‌گوید: «باید آن شیوه را مخلوطی از دورهٔ دوم (قرن ششم) و دورهٔ سوم (قرن هفتم) و عصر مغول دانست» (بهار، ۱۳۸۱: ۶۲). آنچه که باعث شده تا تاریخ سیستان مورد توجه پژوهشگران حوزهٔ ادبیات قرار گیرد؛ بخش اول آن است. ویژگی‌هایی چون: ایجاز، تکرار، کوتاهی جمله‌ها، لغات عربی کم، استفاده از قیده‌های متنوع، تنوع افعال پیشوندی، لغات فارسی قدیم، الثفات از زمانی به زمان دیگر در افعال، کاربرد هنرمندانهٔ حروف، ساختار بلاغی جمله‌ها و... در این بخش از کتاب چشم‌نوازی می‌کند.

یکی از رخدادهای تاریخی این کتاب که به زیبایی شهره است، مولود محمد مصطفی (ص) است. از ویژگی‌های برجسته این داستان، زبان روایتگری آن است. نویسنده با هنرمندی واقعیت‌های تاریخی را با شگفتی‌ها و معجزات در آمیخته و طوری آن را روایت کرده که علاوه بر التذاذ خواننده، به باورپذیری پدیده‌های خارق‌العاده خدشه‌ای وارد نمی‌شود. از شگفتی‌های این داستان تاریخی، تعدد راویان و شخصیت‌های راوی است. به گونه‌ای که در ده صفحه از گزارش مولود حضرت رسول (ص)، چهل و دو شخصیت حضور فعالی در فضای داستان دارند. از میان آنها پانزده نفر با دیدگاه‌های روایی مختلف، داستان را روایت می‌کنند. از این رو، زبان روایی و تکنیک‌های روایتگری، نقش مهمی در باورپذیری واقعیت‌های شگفت‌انگیز و جمال‌شناسی این اثر ایفا می‌کند.

۲-۲- طباشیرالحکمه و روایت نور محمدی (ص)

نویسنده کتاب طباشیرالحکمه راز شیرازی از عرفای نامی دوره قاجار است. راز شیرازی ضمن سرایش شعر در حوزه نثر نیز آثار فاخری خلق کرده؛ تفسیر آیات‌الولایه، براهین‌الامامه، قوائم الانوار، طباشیرالحکمه، اسرارالولایه، مناسک‌العارفین، مناقرالآخبار، مرآت‌العارفین، رساله منامیه و... از مهم‌ترین آثار منشور وی هستند. طباشیرالحکمه کتابی است که در شرح حدیث نور محمدی نوشته شده است. این کتاب در دوره قاجار هنگامی که سلسله ذهبیه در شیراز به تثبیت رسیده بود، تحریر شده است. طباشیرالحکمه با شرح حدیث نورائیت آغاز می‌شود و بعد از توضیحات مبسوط درباره طبقات سه گانه حکما، فلاسفه، عرفا و توحید به نقش نور محمدی در خلقت و بقای جهان هستی و تکامل انسان می‌پردازد. در پایان کتاب نیز با توجه به سندهای معتبر و با الهام از کتب تاریخی و مذهبی، توکد حضرت رسول اکرم (ص) را گزارش می‌کند. هر چند کتاب‌های زیادی در نگارش این بخش تأثیرگذار بوده اما تأثیر تاریخ سیستان و تاریخ بلعمی به عنوان قدیمی‌ترین آثار زبان فارسی مشهودتر است. زبان روایی این کتاب در هنگام گزارش از لحظات توکد پیامبر اسلام (ص) مخاطب را به یاد تکنیک‌های روایی نویسنده گمنام تاریخ سیستان می‌اندازد.

۲-۳- زبان روایی

روایت یکی از جهانی‌های بشر است که در تمام ابعاد فرهنگی انسان دیده می‌شود. رولان بارت (Roland Barthe) معتقد است، «جامعه بدون روایت وجود ندارد. زیرا

جامعه بدون فرهنگ، تصوّرناپذیر است» (اخوت، ۱۳۸۹: ۱۰). بارت در روایت‌شناسی از زبان بسیار بهره برده است. تودروف (T.Todorov) و تولان (M.Toolan) تحت‌تأثیر روایت‌شناسی او، تلاش نمودند تا مبانی روایت‌شناسی را تدوین کنند و به یک تعریف منسجم دست یابند. «روایت، توالی ملموسی از حوادثی است که به صورت غیر تصادفی در کنار هم آمده‌اند» (تولان، به نقل از همان: ۱۰). نظریه پردازان، مطالعات روایت را در دو سطح کلی داستان و کلام ترسیم کرده‌اند. منظور از داستان، توصیف وقایع مهم داستان است که با توالی خاص ظاهر می‌شوند. روایت در کلام به معنای همه روش‌هایی است که نویسندگان با تنوع خاصی داستان را بازگو می‌نمایند. بنابراین کلام مهم‌ترین حوزه روایت است. در روایت رمان‌های امروز، به روابط راوی و روایتی که بیان می‌کند، توجه دقیقی می‌شود. در این رمان‌ها بین قطعه‌ای از روایت که شخصیتی آن را روایت می‌کند، از یک سو و روایتی که مشاهده‌گری بی‌طرف به عنوان دانای کل راوی آن است، از سوی دیگر، تفاوت و تقابل آشکاری وجود دارد.

در آثاری که لبریز از واقعیت‌های شگفت است، وقتی دانای کل، داستان را روایت می‌کند، زبان به گونه‌ای وارد عمل می‌شود و با نقش پارادوکسی خود جادوها و واقعیت‌ها را درمی‌آمیزد، اما هنگامی که یکی از شخصیت‌ها با روایت شخصی، داستان را پیش می‌برد، زبان دگرگون می‌شود و از لونی دیگر به خدمت این گونه آثار درمی‌آید. در داستان مولود مصطفی از تاریخ سیستان و به تبع آن در طباشیرالحکمه هم از روایت دانای کل و هم از روایت شخصی و وابسته به شخصیت‌ها بهره برده شده، تحولات زبان در هر کدام از روایت‌گری‌ها بسیار چشمگیر است. این تحولات در دو سطح زبان روایی و عناصر داستانی، خود را نشان می‌دهد و در باورپذیری وقایع شگفت، اثر می‌گذارد. چگونگی این اثرگذاری موضوعی است که در ادامه بدان پرداخته می‌شود تا تفاوت‌ها و شباهت‌های زبان روایی تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه مشخص گردد.

۲-۴- زبان روایی در داستان مولود مصطفی از تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه

تاریخ سیستان به منزله حوادثی که در طی زمان خاصی رخ داده، آمیزه‌ای از واقعیت و داستان است. در این کتاب تاریخ و داستان رابطه تنگاتنگی دارند. نویسنده داستان‌هایی را

روایت کرده که مملو از خرق عادت است. اما وقتی به روایت چنین داستان‌های عجیبی می‌رسد، چنان با زبان، جادو می‌کند که انگار اساطیر و تخیل، واقعیتی محض‌اند. روایتگری تاریخ سیستان با زاویه دید دانای کل آغاز می‌شود. در این کتاب، تاریخ در حکم اطلاعات پس زمینه برای ادبیات به حساب می‌آید. بنابراین، نویسنده تلاش کرده تا با ادبیت بخشیدن به کلام خویش، کتاب را جذاب‌تر نماید. ادبیت این کتاب با پرداختن زبان محقق شده است. از این رو، هرچند مواد تاریخش از واقعیت عالم بیرون گرفته شده، اما با مهارت در زبان و ادبیت بخشیدن بدان در اغلب مواقع، زبان معطوف به خود شده است. در این کتاب «تاریخ روایتی از وقایع نیست، بلکه مهم‌تر از همه، وظیفه دشوار مورخ تبیین و ترسیم رخدادهاست» (گرین، ۱۳۸۳: ۳۰). نویسنده تاریخ سیستان وقتی داستان مولود محمد مصطفی (ص) را روایت می‌کند، واقعیت‌های تاریخی را با شخصیت‌پردازی، تعلیق و داستان‌پردازی در می‌آمیزد و در حوزه زبان، دست به کاری هنرمندانه می‌زند. چرا که «هنر، بازآفرینی خلاق واقعیت‌هاست» (زایس، ۱۳۸۴: ۱۲).

در کتاب طباشیرالحکمه نیز داستان مولود مصطفی (ص) لبریز از شگفتی‌هاست. نورانی شدن صورت آمنه، به سخن درآمدن سنگریزه‌ها، تعظیم کردن کعبه، به زمین آمدن فرشتگان، حضور مردان عجیب آسمانی در زمین، به آسمان رفتن محمد (ص)، دریده شدن سینه مبارک حضرت محمد (ص) و قرار دادن نور در وجود آن حضرت، سخن گفتن اشتران و چهارپایان با آدمی، مصداق‌های این وقایع شگفت است. خواننده در مواجهه با چنین پدیده‌های شگفتی، خود را بین واقعیت و تخیل در نوسان می‌بیند و در آن فضا می‌زید. از این رو، به قول کروچه (B. Croce) «تمام تاریخ، تاریخ معاصر می‌شود» (صهبا، ۱۳۹۰: ۱۴۴). خواننده خردگرای امروز چگونه این خرق عادت‌ها را در دل تاریخ باور کند؟ نویسنده چگونه می‌تواند، باور را در جان مخاطب مدرن بریزد؟!

مولود محمد مصطفی (ص) موضوع مشترکی است که در تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه به فاصله هزار سال تکرار شده و در هر دو کتاب واقعیت و شگفتی به شکل اعجاب‌انگیزی درآمیخته است. ویژگی‌هایی چون: شاعرانگی زبان، ایجاز، زبانی روایی مناسب، استفاده درست از صنایع ادبی، توصیفات دقیق و پی‌درپی، جملات تو در تو که نثر آهنگین ایجاد نماید، ضرب‌آهنگ و موسیقی زبان، نحو مناسب، واژه‌گزینی و چینش

استادانه کلمات و... به نویسندگان این دو کتاب کمک کرده تا در کنار انتقال معنا، التذاذ ادبی هم ایجاد کنند و از سویی شگفتی‌ها را نیز باورپذیر نمایند. در ادامه عواملی را که منجر به باورپذیری شگفتی‌های توکد پیامبر اسلام(ص) شده‌اند، بازخوانی می‌کنیم تا شباهت‌ها و تفاوت‌های زبان روایی این دو اثر را شناسایی کنیم.

۲-۴-۱- استفاده از شخصیت‌های مذهبی مورد وثوق برای روایتگری: متن با

ارجاع به یک مورخ مورد وثوق آغاز می‌شود. محمد بن موسی الخوارزمی، مورخ مورد اعتمادی است که نویسنده با استناد به کتاب تاریخ وی داستان شگفت‌انگیز تاریخی را آغاز می‌کند و بعد از آوردن چندین پدیده خرق عادت، نام فرد دیگری از راویان حدیث را که مورد اعتماد مخاطبین است، می‌آورد. ابن عباس، راوی مورد وثوق دیگری است که اغلب احادیث و رخداد‌های زندگی حضرت رسول(ص) را از زبان او بیان کرده‌اند. پس، استناد به او باعث می‌شود تا خرق عادت‌های کتاب تاریخ سیستان باورپذیرتر شوند. بنابراین، بخشی از واقعیت‌های شگفت را از زبان آنها روایت می‌کند.

تاریخ سیستان: «محمد بن موسی الخوارزمی می‌گوید اندر تاریخ

خویش که مولود مصطفی روز دوشنبه بود... من شهر ربیع‌الاول سنه الفیل کی اصحاب فیل به مکه هلاک شدند. هفدهم دی ماه و بیستم نisan سنه ثمانمیه و اثنی و ثمانین از گاه ذوالقرنین و خورشید اندر آن روز به ثور و ماه اندر اسد و زحل اندر عقرب و مشتری به عقرب و مریخ در سرطان و زهره در ثور و عطارد در حمل؛ مادر او گفت که مرا آواز آمد که چون ترا پسری بود، محمد نام کن که او سید عالمین است. و روز دوشنبه که تنها اندر سرای بودم و عبدالمطلب به طواف، که مرا رعبی به دل اندر آمد. چون مرغی سپید دیدم که بر دل من مالید و من ساکن گشتم و همه غمی و المی از من برفت. باز بازنگریستم. جامی دیدم که مرا دادند. گفتم، مگر شیر است و من تشنه بودم. بخوردم. نوری دیدم که پدید آمد و چون درخت خرما به بالیدن گرفت. و باز زنانی دیدم اندر بالای آن نور مانده دختران عبدمناف. گردش اندر گرفتند. باز دیبایی سپید دیدم که اندر هوا آمد و گرد من اندر گرفت و

ندا آمد که او را از چشم مردمان نگاه دارید. پس مردان دیدم اندر هوا و به دست ایشان ابریق های سیمین پرآب که از آن آب قطره به روی من همی آمد خوش بوی تر از مشک و من گفتم کاشکی عبدالمطلب نزدیک من آیدی. باز مرغی دیدم که اندر آمد به حجره من منقار او از زمرد و پره های او از یاقوت سرخ. چون فرود آمد جهان مرا گشاده گشت از شرق تا غرب بدیدم و سه علم دیدم زده یکی به مشرق و یکی به مغرب و یکی به سر بام کعبه. پس حال تنگ گشت و آن زنان همه دست من اندر گرفتند و محمد علیه السلام بزادم.... یکی او را از آن به میان پر خویش بداشت و ابن عباس گوید که او رضوان بود...» (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶: ۶۰).

طباشیر الحکمه: بدان که علمای امامیه کثر الله امثالهم اتفاق کرده اند بر آن که ولادت با فیض و سعادت حضرت ختمی پناه مصطفوی علیه السلام در هفدهم ربیع الاول در سنه عام الفیل است... شیخ کلینی علیه الرحمه به روایت دوازدهم رفته و علامه مجلسی حمل بر تقیه کرده اما ولادت آن حضرت در مکه معظمه در شعب ابوطالب و در خانه محمد بن یوسف در زاویه ای برابر از طرف چپ در وقتی که در خانه داخل شوند. و گفته اند که در زمان چادشاهی انوشیروان عادل بوده... ابومعشر گفته که طالع ولادت آن حضرت درجه بیستم جدی بود و زحل و مشتری در عقرب بودند و مریخ در خانه خود در حمل بود. آفتاب در شرخ بوده و زهره در حوت در شرف بوده و عطارد نیز در حوت بوده و قمر در اول میزان و رأس در جوزا و دنب در قوس بود که آن حضرت در خانه خود تولد یافت... ابن بابویه به سند معتبر از ابوطالب (ع) روایت کرده که عبدالمطلب (ع) گفت: شبی در حجر اسماعیل خفته بودم، رویای غریبی دیدم... و از ابن آشوب مرویست که روزی... و عبدالله بن عباس از پدرش گوید که گفت: چون عبدالله از

برای عبدالمطلب متولد گردید از وی نوری دیدم مانند آفتاب...آمنه گفت: والله چون چسرم به زمین رسید، دست‌ها را بر زمین گذارد و سر به سوی آسمان بلند کرد و به آسمان نظر کرد. پس از او نوری ساطع گردید که همه چیز را روشن کرد و به سبب آن نور قصرهای شام را دیدم و در میان آن روشنی صدایی شنیدم که قائلی می‌گفت: بزائیدی بهترین مردم را. او را محمد نام کن...» (راز شیرازی، ۱۳۵۲: ۵۱۱ و ۵۰۰).

۲-۴-۲- استفاده از کانون‌های متنوع روایت برای باورپذیری واقعیت‌های

شگفت‌انگیز: علاوه بر ارجاع به یک منبع موثق، حضور افراد تاریخی و واقعی در درون داستان، همانند: آمنه، عبدالمطلب، دختران عبدمناف، محمد(ص) و... به باورپذیری خرق عادت‌ها کمک می‌کند. گابریل گارسیا مارکز (Gabriel García Márquez) بزرگ‌ترین نویسنده رئالیسم جادویی، درباره باورپذیر کردن پدیده‌های جادویی داستان‌هایش می‌گوید:

«زمانی که من در روزنامه کار می‌کردم، یک کشتی کلمبیایی غرق شد. هرکسی در روزنامه‌اش چیزی نوشت که باعث شبهه مردم گردید. مردم حرف آنها را نپذیرفتند. روز به روز شایعات بیشتری شکل گرفت و باعث رسوایی دولت گردید. من به فکر فرو رفتم، تا خبر را از منظری بنویسم که برای مردم باورپذیر باشد. بعد از آن همه دروغ‌پردازی و شایعات، کار سختی بود. اما من راهی را یافتم که مفید واقع شد. به دنبال تنها بازمانده آن کشتی رفتم و بعد از مصاحبه، تمام مطالبم را از زبان او روایت کردم و باور پذیر شد» (داستان همشهری، ۱۳۸۸: ۲۶).

در تاریخ سیستان مخاطب وقتی با آن همه خرق عادت روبرو می‌شود، از زبان افرادی چون: ابن عباس و عبدالمطلب، روایت شنیدن، باعث باورپذیری خرق عادت‌ها می‌شود. در کتاب تاریخ سیستان یازده نفر به روایت شگفتی‌های توگد پیامبر اسلام(ص) پرداخته‌اند. نویسنده گمنام این کتاب با هنرمندی در مواقع ضروری و مناسب راوی‌های داستان مولود حضرت رسول را عوض کرده تا ضمن اعتبار بخشیدن به اتفاقات شگفت‌انگیز توگد حضرت محمد(ص) داستان را جذاب‌تر نماید و انسجام ساختارش را تقویت کند. این تکنیکِ روایی در طباشیرالحکمه چندان مورد توجه نبوده است. هر چند نویسنده توانسته

همانند تاریخ سیستان از روایان متنوعی بهره ببرد اما در انسجام بخشی به ساختار داستان موفق نبوده است. با این وجود هر دو اثر از تنوع روایان در باورپذیری رخدادهای شگفت‌انگیز به خوبی بهره برده‌اند.

۲-۴-۳- باورپذیری واقعیت‌های شگفت‌انگیز از طریق کانون روایت: «کانون

روایت، منظری است که نویسنده یا راوی برای نگریستن به داستان خود انتخاب می‌کند» (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۶). در این شگرد، راوی می‌تواند دنیا را از دیدگاه خود و یا دیگران ببیند. به جای کسی حرف بزند که کاملاً با او متفاوت است. پیوسته دیدگاه خود را تغییر دهد و از دید چند نفر به وقایع بنگرد. اصطلاح کانون مشاهده، برای اولین بار توسط ژرار ژنت (Genette, Gerard) به کار رفت. قبل از ژنت، برخی از روایت‌شناسان و صاحب نظران علم روایت، این اصطلاح را برای تمایز میان دو جنبه زاویه دید به کار برده بودند. اما ژنت به صورت نظام مند آن را مورد بررسی قرار داد. ژنت معتقد بود، باید میان دو جنبه زاویه دید، تمایز قائل شد. داستان از دید ژنت رنجیره‌ای از حوادث است که توسط راوی به خواننده انتقال می‌یابد. راوی در این رنجیره دخل و تصرف‌هایی می‌کند، زمان‌بندی را با توجه به این جا به جایی تنظیم می‌نماید. از این دیدگاه، داستان، مبدل به زبان روایی می‌شود. «بنابراین، نظریه کانونی‌سازی ژنت، نویسنده را برای مطرح ساختن تفاوت‌های گسترده بین گونه‌های متعدد روایت، توانا می‌سازد» (کالر، به نقل از اسداللهی، ۱۳۹۳: ۱۵). یکی از این توانایی‌های کانونی‌سازی، باورپذیر نمودن وقایع شگفت‌انگیز است.

کانون روایت در مولود مصطفی (ص) به گونه‌ای پیچیده، در خدمت باورپذیری وقایع شگفت‌انگیز قرار گرفته است. روایتگری این اثر کهن، هنرمندانه گسترش یافته و علاوه بر باورپذیری کرامت‌ها و خرق‌عادت‌ها، موجب جذابیت و چند صدایی نیز شده است. داستان ابتدا با راوی دانای کل و به قول ژرار ژنت بدون شعاع کانونی آغاز می‌شود. در این نوع روایت، راوی نسبت به همه شخصیت‌ها و فضای داستان آگاهی دارد. تودورف این دیدگاه را دیدگاه برتر معرفی می‌کند که راوی با آزادی کامل در داستان حضور دارد. در هر دو اثر مورد نظر این ویژگی به چشم می‌خورد. روای در نقش دانای کل به همه جا سر می‌کشد. همه رخدادهای را می‌بیند و آنها را روایت می‌کند.

تاریخ سیستان: «مولود مصطفی روز دوشنبه بود... پس از آن به پنجاه روز زاد، کی اصحاب فیل به مکه هلاک شدند، هفدهم دی ماه و بیستم نisan از گاه ذوالقرنین و خورشید اندر آن روز به ثور ده درجه، و ماه اندر اسد به هژده درجه و ده دقیقه... و مادر او گفت که مرا آواز آمد که چون ترا پسری بُود...» (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶: ۶۰).

طباشیر الحکمه: «ولادت با فیض و سعادت حضرت ختمی پناه مصطفوی علیه‌السلام در هفدهم ربیع الاول در سنه عام الفیل است. ولادت آن حضرت در مکه معظمه در شعب ابوطالب و در خانه محمد بن یوسف در زاویه‌ای برابر از طرف چپ در وقتی که در خانه داخل شوند. و گفته‌اند که در زمان چادشاهی انوشیروان عادل بوده... ابو معشر گفته که طالع ولادت آن حضرت درجه بیستم جدی بود و زحل و مشتری در عقرب بودند و مریخ در خانه خود در حمل بود. آفتاب در شرخ بوده و زهره در حوت در شرف بوده و عطارد نیز در حوت بوده و قمر در اول میزان و رأس در جوزا و دنب در قوس بود که آن حضرت در خانه خود تولد یافت...» (راز شیرازی، ۱۳۵۲: ۵۰۰).

در این شکل از روایت، راوی با استناد به تاریخ، توصیفات دقیق، پرداختن به مکان و زمان، خود را نسبت به همه چیز آگاه نشان می‌دهد. «ژنت این نوع چشم‌انداز را شگردی می‌داند که می‌توان به واسطه آن به سازمان‌دهی اطلاعات روایی پرداخت» (شعیری، ۱۳۸۹: ۷۶). در این نوع روایت، راوی مثل رب‌النوع‌ها به داستان می‌نگرد و ذهن مخاطب را آماده می‌کند تا روایت هر رخداد شگفت‌انگیزی را از زبان او باور کند. این اولین گام محکم نویسنده برای باورپذیر کردن واقعیت‌های شگفت‌انگیز از طریق زبان روایی است. در گام بعدی، نویسنده با هنرمندی بُعد دیگری از روایت را می‌گشاید که در آن راوی همانند دانای کل عمل می‌کند، در حالی که خود جزئی از شخصیت‌های داستان است. ژنت این نوع روایت را بازنمود همگن در کانون روایت می‌نامد. در این شکل از روایت، راوی یکی از شخصیت‌های تاریخی یا مذهبی است که مورد وثوق مخاطبین است. بنابراین روایتگری او به باورپذیری وقایع شگفت‌انگیز کمک می‌کند. هنگامی که خرق

عادت‌ها شگفت‌انگیزتر می‌شوند، نویسنده تکنیک روایت را عوض می‌کند. با جابه‌جایی کانون روایت از شعاع بیرونی به کانون روایت درونی، روایتگری حالت بازنمود همگن پیدا می‌کند. در این حالت، راوی در داستان نقش ایفا می‌کند و با شخصیت‌های داستان همگن است و جزئی از شخصیت‌های داستان به حساب می‌آید. روایتگری حلیمه، آمنه، عبدالمطلب از این نوع است.

در این شکل از روایت، نویسنده از راوی به عنوان شاهد عینی استفاده می‌کند تا حادثه‌های شگفت‌انگیز را باورپذیرتر کند. از آنجایی که در این نوع روایت، زاویه دید به شکل اول شخص است، کمک زیادی به باور واقعیت‌های شگفت‌انگیز می‌کند و مخاطب خود را در درون داستان احساس می‌کند و ناخودآگاه خود را در میان وقایع می‌بیند و آنها را باور می‌کند. این شگرد در کتاب طباشیرالحکمه به دلیل دخالت‌های نویسنده تضعیف شده است. خواننده وقتی وارد فضای شگفت‌انگیز داستان می‌شود و با هم‌ذات پنداری می‌خواهد خود را در صحنه احساس کند و تردیدها را فراموش نماید، ناگهان نویسنده به عنوان راوی دانای کل وارد داستان شده و مخاطب را از حال و هوای داستان بیرون می‌آورد اما در کتاب تاریخ سیستان، این نوع تکنیک روایتگری بسیار کارآمد است. نمونه‌های زیر این تفاوت‌ها را به خوبی نشان می‌دهند.

تاریخ سیستان: «روز دوشنبه که تنها اندر سرای بودم و عبدالمطلب به طواف؛ که مرا رعبی به دل اندر آمد. چون پر مرغی سپید دیدم که بر دل من مالید و من ساکن گشتم و همه غمی و المی از من برفت. باز بازنگریستم. جامی دیدم که مرا دادند. گفتم مگر شیر است و من تشنه بودم. بخوردم. نوری دیدم که پدید آمد و چون درخت خرما بالیدن گرفت و باز زانی دیدم اندر بالای آن نور مانده دختران عبدمناف؛ گرد من اندر گرفتند. باز دیبایی سپید دیدم که اندر هوا آمد و گرد من اندر گرفت. پس مردان دیدم اندر هوا و به دست ایشان ابرق‌های سیمین پر آب که از آن قطره‌ای بر روی من همی آمد خوش بوی تر از مشک.... پس حال تنگ گشت و آن زنان همه دست من اندر گرفتند و محمد را علیه‌السلام بزادم...» (همان: ۶۱).

حال ببینیم، همین رخداد در طباشیرالحکمه چگونه روایت شده

است؟

طباشیرالحکمه: «آمنه گفت: چون نزدیک شد ولادت حضرت رسالت پناه (ص)، دهشتی بر من غالب آمد. پس دیدم مرغ سفیدی را که بال خود بر من کشید تا خوف از من زایل شد. پس زنان چندی دیدم در بلندی مانند نخل داخل شدند بر من و از ایشان بوی مشک و عنبر شنیدم و جامه‌های ملون بهشتی در بر کرده بودند و با من سخن می‌گفتند و سخنان می‌شنیدم که به سخن آدمیان شبیه نبود. و در دست‌های ایشان کاسه‌ها بود از بلور سفید و شربت‌های بهشت در آن کاسه‌ها بود. به من گفتند: بیاشام ای آمنه از این شربت‌ها و بشارت باد ترا به بهترین گذشتگان و آیندگان، حضرت محمد مصطفی (ص)» (راز شیرازی، ۵۱۷:۱۳۵۲).

تکنیک‌های روایی داستان مولود مصطفی بدین‌جا ختم نمی‌شود. گاه برای شتاب بخشیدن به نثر و ایجاد زبان استدلالی از اول شخص به سوم شخص عدول می‌کند تا مخاطب را به سرعت و با آهنگی خاص از فضاهای تردیدآمیز شگفتی‌ها عبور دهد تا فرصت مکث و تردید نداشته باشد. در اوج روایت نقلی ناگهان از ضرب‌آهنگ نثر می‌کاهد. نثر را آرام می‌کند و گفت‌وگوی دو یا چند شخصیت را به میان می‌کشد و رخدادهای را از زبان آنها به روایتی نمایشی بیان می‌کند و ضمن ایجاد جذابیتی ناب، چند صدایی شدن داستان، تصویرهای زیبایی خلق می‌نماید تا مخاطب را به وسط‌گود حوادث بیفکند. خواننده با هم‌ذات‌پنداری، خود را در باور شخصیت‌های داستان سهیم می‌بیند و کرامت‌ها و واقعیت‌های عجیب را راحت‌تر می‌پذیرد.

پیچیده‌ترین نوع روایت این داستان جایی است که شخصیت‌های مختلف و متنوعی هم‌زمان مولود مصطفی (ص) را از زاویه دید خویش گزارش می‌کنند. در این حالت از روایت، طرح و داستان با هم تداخل می‌کنند. «ژنت این شیوه را از نظر زمانی «لحظه به لحظه» می‌نامد. یعنی؛ داستان حوادث را لحظه به لحظه دنبال می‌کند. این نوع روایت، پیچیده‌ترین نوع روایت است. پیچیده از این لحاظ که چندین شخصیت روایت خود را

تعریف می‌کنند» (اخوت، ۱۳۸۴: ۲۶). در این داستان، مولود محمد(ص) را آمنه، حلیمه، عبدالمطلب، کاهن، صداها‌ی قدسی، فریشتگان و حتی اشیاء در ساخناری جذاب و تو در تو روایت می‌کنند که علاوه بر جذاب کردن داستان، به باورپذیر شدن رخدادها‌ی شگفت‌انگیز کمک می‌کند.

۲-۴-۴- استفاده از توصیفات دقیق مکان‌های مذهبی، اشخاص و... برای باورپذیر کردن خرق عادت‌ها: یکی از ابزارهای مهم داستان‌های تاریخی فضا‌سازی با توصیف دقیق مکان‌های تاریخی است، تا بدین طریق خواننده بتواند، خود را در آن نقطه تاریخی احساس کند و با قرار گرفتن در دل حوادث تاریخی از منطق جهان بیرون، فارغ گردد و خود را با منطق داستانی سازگار نماید و به هم‌ذات‌پنداری برسد.

تاریخ سیستان: «من اندر سرای بودم و عبدالمطلب به طواف... دیرگاه برنیامد تا دیدم که بیاوردند او را در باره‌ای جل؛ به صوف سپیدتر از حریر و همه چیزی. و زیر او اندر پاره‌ای حریر سبز و بدان سه بند از لؤلؤ تر بر بسته و سه کلید هم از لؤلؤ بر آن سه نوشته: مفتاح النَّصره و مفتاح الشَّرِيعه و مفتاح النبوه...» (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶: ۶۱).

طباشیرالحکمه: «پس آن ابر بر طرف شد و دیدم آن حضرت را در جامه‌ای پیچیده از شیر سفیدتر و در زیرش حریر سبزی گسترده‌اند و سه کلید از مروارید تر در دست مبارک داشت و هاتقی گفت که حضرت محمد گرفت کلیدهای نصرت و سودمندی و پیغمبری را» (راز شیرازی، ۱۳۵۲: ۵۱۷).

به قول دکتر شفیعی کدکنی «اگر این حکایت‌ها را نه از بیرون، بلکه از درون جهانی که خلق کرده، بنگریم، دیگر به درستی و یا نادرستی آنها نمی‌اندیشیم و از خواندن آنها لذت می‌بریم» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳: ۳۸۳). علاوه بر توصیف مکان‌های مذهبی، توصیفات دقیق شخصیت‌ها، مکان‌های عادی و... به باورپذیری خرق عادت‌ها کمک می‌کند. توصیف دقیق زمان و مکان و شخصیت‌ها باعث می‌شود تا مخاطب به یک باره از

جهان خویش به درون جهان داستان پرتاب شود و خود را با رابطه علت و معلولی داستان تاریخی وفق دهد و آنها را بپذیرد.

تاریخ سیستان: سه صورت بزرگوار دیدم که مرا بخواندند اندر دست یکی ابریقی سیمین دیدم و به دست دیگر طشتی از زمرد سبز برف کرده...» (تاریخ سیستان، ۷: ۱۳۶۶).

طباشیر الحکمه: «و سه نفر دیدم که با نور و صفا بودند به مرتبه‌ای که گویا خورشید از روی‌های ایشان طالع بود و در دست یکی ابریقی بود از نقره و نافه مشکی و در دست یکی طشتی بود از زمرد سبز و آن طشت چهار جانب داشت و به هر جانب مرواریدی منصوب بود...» (راز شیرازی، ۱۳۵۲: ۵۱۸).

از ویژگی‌هایی که به نثر تاریخ سیستان جداییت خاصی بخشیده، استفاده از قیدهای بی-شمار در پایان جمله است که متون دوره قاجار از جمله کتاب طباشیرالحکمه از آن بی‌بهره‌اند. قید یکی از عناصر برجسته‌ساز زبان تاریخ سیستان است. قید عنصری است که به آشکار شدن احساسات و عواطف نویسنده کمک می‌کند. قید از مهم‌ترین ابزارهایی است که به قدسی شدن فضا و بیان خرق عادت کمک می‌کند. توصیفات دقیق و جزئی، از عناصر مهم در باورپذیری واقعیت‌های شگفت‌انگیز است. «مهم‌ترین واژگانی که در آثار ادبی با آنها سر و کار داریم، فعل، صفت و قیدهایی هستند که صفت می‌شوند» (مشرف، ۱۳۸۵: ۳۱).

توصیف دقیق سرای آمنه، وصف چهره عبدالمطلب هنگامی که شگفتی‌هایی چون: ساجد گشتن کعبه، نگونساری بت‌ها و... با ذکر جزئیات تمام، برخاسته از همین نگرش به زبان برای باورپذیر کردن حادثه عجیب و خارق العاده مولود قدسی محمد(ص) است. روایت خرق عادت‌های این داستان با توصیفات دقیق، این اثر را به آثار رئالیسم جادویی شبیه کرده است. مارکز معتقد است که توصیفات جزء به جزء و ریز یک پدیده جادویی با کمک زبان که قید و صفت در آن نقش زیادی دارند، به منطق باورپذیری منجر می‌شود: «اگر بگوئید یک فیل را دیدید که پرواز می‌کرد، کسی باور نمی‌کند. اما اگر با زبان وصفی دقیق بنویسید، آن روز بعد از ظهر هفده فیل ارغوانی را دیدید که پرواز می‌کردند،

داستان شما باورپذیر می‌شود» (گلشیری، ۱۳۸۶: ۳۴). این جاست که زبان در نوسان بین جنبهٔ زبانی و ادبی است تا تعادل خرق عادت و واقعیت را برقرار نماید. به کارگیری قیدها برای توصیفات جزئی، در داستان مولود مصطفی (ص) از تنوع زیادی برخوردار است. گاه در پایان، زمانی در وسط جمله و گاهی نیز در ابتدای جمله می‌آید.

۲-۴-۵- استفاده از لحن مناسب در روایت رخدادهای شگفت‌انگیز: لحن از

وجوه مهم زبان داستانی است که از دیرباز در ادبیات کلاسیک فارسی به عنوان یکی از عناصر پیش برندهٔ داستان‌های تاریخی شناخته و به تناسب متون مختلف به کار گرفته می‌شد. لحن اندوهگین بیهقی در تاریخ خود، لحن استغاثهٔ گون خواجه عبدالله انصاری در مناجات‌نامه، لحن اندرزگرای سعدی در گلستان و ... دلیلی بر این سخن است. لحن، ایجاد فضا در کلام است. لحن نقطه‌نظر و دیدگاه نویسنده به موضوع است. «لحن طرز برخورد نویسنده به موضوع و شخصیت‌های داستان است» (میر صادقی، ۱۳۸۰: ۵۲۱). یکی از نکات مهمی که روایت نور محمدی را در تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه متفاوت کرده، بهره‌مندی از لحن و کارکردهای آن است.

مطالعهٔ تطبیقی این دو اثر نشان می‌دهد که نویسندهٔ گمنام تاریخ سیستان به کارکرد هنری لحن اشراف داشته و با توجه به شرایط و حالات روحی شخصیت‌ها از لحن‌های مختلفی استفاده کرده است. این توانمندی موجب شده تا خواننده با مطالعهٔ مولود محمد مصطفی، زمان را در نوردد و خود را در آن فضا حس کند و با شخصیت‌های پیرامون پیامبر اکرم (ص) شادی کند و همراه با آنها غمگین گردد. نمونه‌های زیر گویای این نکته است. در نمونهٔ اول حلیمه با دیدن کودکی‌های حضرت رسول دچار شعف گنگی می‌شود. این شادمانی بدون این که به زبان آید، از طریق جا به جایی ارکان جمله و ایجاد لحنی صمیمی به خواننده منتقل می‌شود.

«چون من آن نور و بهای او بدیدم خواستم که جان اندر پیش او نثار کنم. دل نداد که او را بیدار کردمی پستان خواستم که فرا لب او برم او بخنید و چشم باز کرد نور از چشم او برآمد و بر شد تا آسمان ... در میانه چشم / او بوسه دادم و پستان راست خویش بدو دادم ... خواستم که چپ او را دهم، ابا کرد و نگرفت...» (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶: ۶۴).

در نمونه دوم حلیمه با گم شدن محمد(ص) دچار استرس وحشتناکی می‌شود که نویسنده از طریق انتقال هجاهای کشیده به پایان جمله لحن حزینی ایجاد می‌کند و آه‌های کشدار حلیمه را القا می‌کند.

تاریخ سیستان: «من فرود آمدم و او را بنهادم تا ساخته کنم کارک خویش. صعب آوازی آمد. نگاه کردم. او را ندیدم. من اندر ماندم. گفتم: یا ایهاالناس! کجا شد این کودک؟! همی‌گریستم. باز دست بر سر نهادم و بانگ کردم: وا محمداه! یا والداه!» (همان: ۶۸)

در نمونه سوم عبدالمطلب به همراه مردان قبیله شتابزده در جست و جوی محمد(ص) است. جمله‌های کوتاه‌پی در پی، حرف ربط واو به لحن چنان شتابی داده که خواننده احساس می‌کند، بر سواری سوار است و می‌تازد. «در ساعت جمع شدند همه؛ گفتند: فرمان! گفت: محمد گم شد. گفتند: برنشین تا برنشینیم. به ساعت او برنشست و بر نشستند همه. گرد مکه اندر بتاختند. بالا و فرود بجستند و نیافتند...» (همان: ۶۹).

در کتاب طباشیرالحکمه اثری از این تکنیک روایی نیست. در نمونه زیر عبدالمطلب به همراه پسران در بیابانی در حال حرکت هستند. بسیار تشنه‌اند. ناگهان چشمه‌ای را می‌بینند که قبلاً در آن جایگاه نبود. نویسنده به جای این که شگفتی را با لحن روایت و تصویرسازی رفتار شخصیت‌ها نشان دهد، از واژه تعجب استفاده می‌کند.

طباشیرالحکمه: «صاحب حدیث شریف گوید: چون شب جمعه عشیه عرفه شد و حضرت عبدالله با پدر بزرگوار و اخوان بیرون آمدند و سیر کردند. ناگاه برخورد به نهر عظیمی که در آن آب زلالی بود و پیش از این روز در این موضع آبی نبود. پس ماند حضرت عبدالمطلب با اولاد خود در حالت تعجب» (راز شیرازی، ۱۳۵۲: ۴۸۱).

به طور کلی، لحن در تاریخ سیستان سه ویژگی برجسته دارد که نویسنده طباشیرالحکمه از آن بهره‌چندانی نبرده است. این ویژگی‌ها را می‌توان در سه گروه کلی به صورت زیر خلاصه کرد:

الف) باعث جذابیت داستان‌های تاریخی می‌شود.

ب) خواننده را متقاعد می‌کند تا خرق عادت‌ها را بپذیرد.

ج) خواننده را غافلگیر کرده و به نقطهٔ اعجاب‌انگیزی می‌رساند و موجب التذاذ ادبی می‌گردد.

۲-۴-۶- استفاده از ضد قهرمان برای باورپذیر کردن واقعیت‌های

شگفت: استفاده از افراد مخالف در روایت کرامات حضرت رسول در هر دو کتاب از بسآمد بالایی برخوردار است و به باورپذیر شدن حوادث بسیار کمک کرده‌است. پیری عکازه به دست، کاهن، ابلیس، هبل، برخی از افراد قریش و... شخصیت‌های ضد قهرمانی هستند که خرق عادت‌ها را بیان و یا مشاهده می‌کنند. نمونه‌های به کار رفته در کتاب تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه تا حدودی شبیه هم هستند و به یک اندازه در روایت رخدادهای شگفت‌انگیز کارآیی دارند.

تاریخ سیستان: «پیری دیدم بر یکی عکازه. مرا گفت: بیا تا ترا جایی برم که ترا گویند که او کجاست؟ گفتم: فدتک نفسی، او کیست؟ گفت: صنم‌الاعظم هبل. پیر مرا ببرد و هفت راه گرد هبل اندر آمده و من نگاه همی کردم. باز بر سر او بوسه داد و گفت: یا سیدا! همیشه منت تو بر قریش بزرگ است. این زن را پسری گم شده‌است. این غم از مکه برگیر و بدو راه نمای. هبل و دیگر بتان به روی اندر افتادند و به زبانی فصیح هبل گفت: از ما دور ای پیر! کی هلاک ما بر دست این کودک خواهد بود» (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶: ۶۹).

طباشیرالحکمه: «عبدالمطلب گفت: شبی در حجر اسماعیل خفته بودم. رویای غریبی دیدم و برخاستم و به یکی از کاهنان در راه رسیدم. مرا دید که موهایم راست شده، می‌لرزم. گفت: بزرگ عرب را چه می‌شود که متغیرالحال است؟ آیا حادثه‌ای رو داده؟! گفتم: بلی. امشب در خواب دیدم که درختی از پشت من روید و چندان بلند شد که به آسمان رسید و شاخه‌هایش مشرق و مغرب را گرفت و از آن درخت عظیم نوری ساطع گردید که هفت برابر نور آفتاب بود و عرب و عجم را دیدم که سجده می‌کردند بر آن درخت... چون کاهن خواب مرا

شنید، رنگش فوراً متغیر شد و گفت: اگر راست می‌گویی، فرزندی از صلب تو بیرون می‌آید که مالک مشرق و مغرب می‌شود و پیغمبر خواهد شد» (راز شیرازی، ۱۳۵۲: ۴۹۸ و ۴۹۷).

۲-۴-۷- استفاده از گفت‌وگو برای نقل نمایی در روایت داستان: در تاریخ

سیستان از عنصر گفت‌وگو بسیار استفاده شده‌است. وقتی از خرق عادت‌ها سخن به میان می‌آید، فضای تاریخ ممکن است از واقعیت دور شود و باورپذیری رخدادها تاریخی آسیب ببیند. عنصر گفت‌وگو ابزار مناسبی است تا داستان‌های تاریخی واقعی نشان داده شوند. در آغاز داستان مولود محمد(ص) مورخ با مخاطب خویش گفت‌وگو می‌کند و قبل از بیان خرق عادت‌های تاریخ، درباره منابع تاریخ با خواننده سخن می‌گوید. در ادامه با تنوع بخشیدن به گفتارمندی سعی دارد رخدادها را واقعی نشان دهد. گفت‌وگوی آمنه با فرشتگان، گفت‌وگوی آمنه با عبدالمطلب، گفت‌وگوی حلیمه با سنگریزه‌ها، گفت‌وگوی عبدالمطلب با مردان آسمانی، گفت‌وگوی محمد(ص) با مردان آسمانی و... از نکات مورد توجه و جالب این داستان تاریخی است. این گفت‌وگوها موجب برجسته شدن متن تاریخ سیستان شده و رابطه علت و معلولی حوادث را قوت می‌بخشد تا واقعیت‌های شگفت‌باورپذیر شوند.

تاریخ سیستان: «عبدالمطلب را دیدم که همی گفت: از زنان بنی -

سعد کیست که فرزند مرا پیرورد؟ من گفتم: من. گفت: چه نامی؟ گفتم: حلیمه. گفت: بخ بخ، راست تو پروری. گفتم...» تاریخ سیستان، ۱۳۶۶: ۶۵) «عبدالمطلب شمشیر برکشید و به در حجره شد. می‌گوید مردی هولناک دیدم که بیرون آمد پذیره من و گفتا بازگرد و اگر نه هم اکنون هلاک گردی. گفتا دست من سست شد... ابن عباس گوید... در بزدم. آمنه نرمک آواز داد و بیامد و در باز کرد. به روی او نگاه کردم. آن نور اندر جبین او ندیدم و برو هیچ نشان ندیدم. از ضعف خواستم که حریر خویش بدرانم. آمنه گفت: چه بود؟! گفتم: نور کجاست؟! گفت: تمام بیاوردم. و اینک این مرغان مرا گویند که فرا ما ده تا پیرویم...» (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶: ۶۳ و ۶۲)

طباشیرالحکمه: «و ناگاه دیدم که همه مرغان به سوی کعبه جمع شدند و کوه‌های مکه به جانب کعبه مشرف شدند و ابری سفید دیدم که در برابر حجره آمنه ایستاده است. حضرت عبدالمطلب گفت: پس به سوی خانه آمنه دویدم و گفتم: آیا من در خوابم یا بیدارم؟! گفت: بیداری. گفتم: نوری که در پیشانی تو بود، چه شد؟! گفت: آن فرزند است که از من جدا شد و مرغی چند او را از من گرفتند و به دست من نمی‌گذارند و این ابر از برای ولادت او به من سایه افکنده» (راز شیرازی، ۱۳۵۲: ۵۱۸).

این نمونه‌ها در تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه نشان می‌دهند که گفت‌وگو چه نقش شگرفی در زیبایی و باورپذیری شگفتی‌های داستان مولود حضرت رسول (ص) دارد. یکی از دلایل این باورپذیری نمایشی، زنده و پویا شدن رخدادها از طریق گفت و گوی شخصیت‌هاست.

۳- نتیجه‌گیری

اگر تاریخ را نوعی شرح داستان گونه وقایع گذشته بدانیم که هر راوی به شیوه خاص خود آن را روایت می‌کند، روایت‌ها بسیار گوناگون و متنوع می‌شوند. عنصر این روایتگری تاریخ، زبان است. از این رو، عنصر زبان در تاریخ‌نگاری سنتی ویژگی‌های خاصی پیدا می‌کند که برای ادبیات بسیار مهم است. اهمیت زبان زمانی بیشتر می‌شود که نویسنده تاریخ ادیان بخواهد یک اتفاق خارق‌العاده را روایت کند. اینجاست که زبان روایی در ادبیات دینی و آئینی اهمیت دو چندان پیدا می‌کند که در پژوهش‌ها باید بدان توجه ویژه شود. تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه یک موضوع مشترک به نام روایت نور محمدی دارند که هیجان‌آورترین بخش آن تولد پیامبر اسلام (ص) است. در این بخش واقعیت‌ها و خرق‌عادت‌ها درآمیخته‌اند. به همین دلیل آنها باید طوری ولادت حضرت محمد (ص) را بنویسند که شگفتی‌های تاریخی را در اذهان خوانندگانشان باورپذیر نمایند. در این راه بهره‌مندی از زبان روایی نقش بسزایی دارد.

بعد از مطالعه تطبیقی تاریخ سیستان و طباشیرالحکمه از منظر روایت‌شناسی نتایج زیر به دست آمد: تاریخ سیستان به ویژه در بخش روایت مولود مصطفی (ص) از جمله‌های کوتاه، واژه‌گزینی‌های مناسب، ضرب‌آهنگ شتابی، موسیقی دلنواز زبانی، توصیفات دقیق، جابه‌جایی نحوی، شخصیت‌پردازی، استفاده از اساطیر دینی، مکان‌های مذهبی به خوبی بهره برده است. نویسنده گمنام تاریخ سیستان با تسلط بر زبان، آن را در خدمت واقعیت‌های حیرت‌انگیز قرار داده به طوری که بخش عمده‌ای از کارکرد بلاغی - ابلاغی این اثر به شگردهای پیچیده روایتگری و قدرت زبانی وی مربوط است. نویسنده با تنوع بخشیدن به زبان روایی، بهره‌مندی از روایت نقلی و نمایشی، تغییر مدام کانون روایت، استفاده از شخصیت‌های موثق تاریخی و مذهبی، بهره‌مندی از زبان روایی شخصیت‌های اصلی با دیدگاه اول شخص، استفاده از دیدگاه روایی ضد قهرمان، صداهای قدسی، تنوع در وجه روایی برای ایجاد زبان عاطفی، بهره‌مندی از عنصر گفت‌وگو توانسته به شکل معناداری داستان مولود مصطفی (ص) را زیبا، هنری و باورپذیر نماید.

کتاب طباشیرالحکمه در دورانی نوشته شده که جامعه ایران عصر بازگشت به گذشته ادبی و ساده نویسی را تجربه می‌کرده است. به نظر می‌رسد که این رویکرد عمومی نویسنده طباشیرالحکمه را به سوی تأثیرپذیری از کتب تاریخ اسلام از جمله کتاب تاریخ سیستان سوق داده است و نویسنده با تلفیق سنت‌های ادبی ادوار مختلف این اثر را نوشته و در نوشتن بخش مربوط به تولد پیامبر اسلام (ص) به تاریخ سیستان نظر داشته است. نویسنده طباشیرالحکمه هرچند در حین تأثیرپذیری از تاریخ سیستان از برخی از تکنیک‌های روایی از جمله: استفاده از راویان مورد وثوق، روایت شگفتی‌ها از زبان ضد قهرمان، تنوع بخشی در کانون روایت، استفاده از صداهای قدسی، ذکر تاریخ دقیق رخدادهای شگفت‌انگیز زندگی حضرت رسول (ص)، شخصیت‌پردازی دقیق افراد تاریخی مانند: آمنه، حلیمه، عبدالمطلب و بهره‌مندی از زاویه دید آنها در روایت حوادث شگفت‌انگیز، استفاده از روایتگری راویان مورد وثوقی مانند: علامه مجلسی، ابومعشر، محمد بن موسی الخوارزمی، علمای معزز دینی و...، توصیف دقیق مکان‌ها، بیان دقیق زمان روی دادن حوادث حضرت رسول (ص)، بهره‌مندی از عنصر گفت‌وگو و... بهره برده اما به گوهر زبان روایی تاریخ سیستان پی نبرده است. از این رو، تفاوت معناداری در روایت این دو اثر به چشم می‌خورد.

از مواردی که نشان می‌دهد، نویسنده طباشیرالحکمه گوهر زبان تاریخ سیستان را به خوبی درک نکرده، تفاوت ساختار جمله‌ها در دو کتاب مذکور است. مطالعه تطبیقی این دو اثر نشان می‌دهد که نویسنده گمنام تاریخ سیستان در مقایسه با نویسنده طباشیرالحکمه از جمله‌های کوتاه‌تر و موجزتری بهره برده است. وی به کارکرد هنری لحن اشراف بیشتری داشته و با توجه به شرایط و حالات روحی شخصیت‌ها از لحن‌های مختلفی استفاده کرده است. این توانمندی موجب شده تا خواننده با مطالعه مولود محمد مصطفی، زمان را در نورد و خود را در آن فضا حس کند و باورپذیری وقایع شگفت‌انگیز چندان مورد توجه مخاطب نباشد اما در کتاب طباشیرالحکمه از تکنیک لحن مناسب خبری نیست.

از ویژگی‌های دیگری که به نثر تاریخ سیستان جذابیت خاصی بخشیده، استفاده از قیدهای بی‌شمار در پایان جمله است که متون دوره قاجار از جمله کتاب طباشیرالحکمه از آن بی‌بهره‌اند. تکنیک‌های روایی داستان مولود مصطفی در کتاب تاریخ سیستان بدین‌جا ختم نمی‌شود. نویسنده برای باورپذیر کردن شگفتی‌های زندگی پیامبر اسلام (ص) گاه از طریق استفاده فراوان از حرف واو ربط به نثر شتاب می‌بخشد تا مخاطب را به سرعت و با آهنگی خاص از فضاهای تردیدآمیز عبور دهد تا فرصت مکث و تردید نداشته باشد اما نویسنده طباشیرالحکمه با تبعیت از نویسندگان دوره قاجار از حرف واو عطف بیشتر استفاده کرده و ناخواسته جمله‌های اثرش طولانی‌تر شده و از شتاب نثر نیز کاسته شده است. این مؤلفه‌ها از نکاتی هستند که نشان می‌دهند، راز شیرازی عمق زیبایی‌های زبانی تاریخ سیستان را درک نکرده، با وجود این، توانسته در مواردی که ذکر شد، از تاریخ سیستان تأثیر بپذیرد و وقایع شگفت‌انگیز زندگی پیامبر اسلام (ص) را به زیبایی روایت و باورپذیر کند.

فهرست منابع

۱. احمدی، بابک. (۱۳۹۱). **ساختار و تاویل متن**. تهران: نشر مرکز.
۲. اخوت، احمد. (۱۳۸۹). **دستور زبان داستان**. تهران: نشر صدرا.
۳. اسداللهی، خدابخش. (۱۳۹۳). «روایت‌شناسی منظومه نشانی سپهری بر اساس دیدگاه ژنت». *مجله شعر پژوهی دانشگاه شیراز*، سال ششم، شماره ۴، صص ۲۲-۱.

۴. بهار، محمد تقی. (۱۳۸۱). **سبک‌شناسی نثر**. جلد دوم. تهران: انتشارات زوار.
۵. بی‌نام. (۱۳۶۶). **تاریخ سیستان**. تصحیح: محمد تقی بهار. چاپ دوم. تهران: انتشارات پدیده خاور.
۶. حق‌شناس، علی محمد. (۱۳۸۳). «آزادی و رهایی در زبان و ادبیات». *فصلنامه مطالعات و تحقیقات ادبی دانشگاه تربیت معلم*، ش ۴۳، صص ۳۹-۵۸.
۷. حق‌شناس، علی محمد. (۱۳۹۰). **زبان و ادب فارسی در گذرگاه سنت و مدرنیته**. چاپ دوم. تهران: نشر آگه.
۸. خزاعی فر، علی. (۱۳۸۴). «رنالیسم جادویی در تذکره الاولیا». *نامه فرهنگستان*، ش ۴، صص ۱-۷.
۹. رازشیرازی، میرزا ابوالقاسم. (۱۳۵۲). **طباشیرالحکمه**. شیراز: انتشارات خانقاه احمدی شیراز.
۱۰. زایس، آونر. (۱۳۶۰). **پایه‌های هنرشناسی علمی**. ترجمه م. پیوند. تهران: ؟.
۱۱. شقایب، احمد. (۱۳۶۳). **مبانی علمی دستور زبان فارسی**. چاپ اول. تهران: انتشارات نوین.
۱۲. شفیعی کدکنی، محمد رضا. (۱۳۹۲). **زبان شعر در نثر صوفیه**. تهران: انتشارات سخن.
۱۳. شمیسا، سیروس. (۱۳۸۷). **سبک‌شناسی نثر**. چاپ یازدهم. تهران: میترا.
۱۴. صداقت کیش، جمشید. (۱۳۸۵). «عارفان و صوفیان فارس». *مجموعه مقالات عرفان: پلی میان فرهنگ‌ها، بزرگداشت پرفسور آن ماری شیمل به اهتمام شهرام یوسفی، موسسه تحقیقات علوم انسانی*، صص ۲۴-۵۱.
۱۵. صفوی، کوروش. (۱۳۸۰). **از زبان شناسی به ادبیات**. جلد دوم. تهران: نشر مرکز.
۱۶. گرین، کیت و جیل لیهان. (۱۳۸۳). **درسنامه نظریه و نظریه ادبی**. ترجمه لیلا بهرانی محمدی و همکاران. تهران: چاپ روزنگار.
۱۷. گلشیری، احمد. (۱۳۸۶). **گابریل گارسیا مارکز**. چاپ چهارم. تهران: نگاه.
۱۸. مشرف، مریم. (۱۳۸۵). **شیوه نامه نقد ادبی**. تهران: انتشارات سخن.
۱۹. میر صادقی، جمال. (۱۳۸۰). **عناصر داستان**. چاپ چهاردهم. تهران: ققنوس.